

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Georg Hofmann, Griechische Patriarchen und Römische Päpste. UnTERSUCHUNGEN und Texte II₄ Patriarch Jeremias II. II₅ Die Patriarchen Meletios Pegas, Neophytos II, Timotheos II. II₆ Patriarche Ioannikios II, Roma (Orientalia christiana 76) 1932.

Συνεχίζων ὁ αἰδ. Georg Hofmann τὰς ἐρεῦνας αὐτοῦ περὶ τῶν σχέσεων τῶν Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς πρὸς τοὺς Πάπας Ρώμης, ἐξετάζει ἐν τῇ ἀνωτέρῳ τεύχει πρὸ παντὸς τὰς σχέσεις τοῦ Ἱερεμίου β' Πατριάρχου ΚΠόλεως πρὸς τὸν Ρώμης Γρηγόριον ιγ'. Τὰς σχέσεις ταύτας, σημειοὶ ὁ αἰδ. Hofmann ἐξήτασαν ἱκανοὶ τῶν λογίων, ἐν οἷς ὁ Schmid καὶ Pierling ὦν τὰς μελέτας ζητεῖ νὰ συμπληρώσῃ. Τὴν μελέτην αὐτοῦ θεωρεῖ καὶ ἐπικαίρον, προστιθησὶν ὁ Hofmann, πολλῶ μᾶλλον διότι ἡμεῖς πρὸ τιμῶν ἐτῶν ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν σχέσεων τοῦ Ἱερεμίου β' πρὸς τὸν Γρηγόριον ιγ' ἠμφισβητήσαμεν τὴν γνησιότητα ἐπιστολῆς τινος τοῦ Ἱερεμίου πρὸς τὸν Γρηγόριον. Ὁ αἰδ. Hofmann ἔχει ὑπ' ὄψει μόνον τὴν πραγματείαν «Σχέσεις ὀρθοδόξων καὶ λατίνων κατὰ τὸν 15^{ον} αἰῶνα. Ἐν Ἀθήναις (ἐκ τῆς «Θεολογίας») 1925». Διέφυγον αὐτὸν ἕτεροι ἡμῶν σχετικαὶ πραγματεῖαι καὶ δὴ ἡ περὶ τοῦ Γρηγοριανοῦ Ἡμερολογίου (Ἐν «Ἐκκλησ. Κήρυκι» Ἀθηνῶν ἔτ. 1918).

Εἶναι γνωσταὶ αἱ προσπάθειαι τοῦ Γρηγορίου ιγ' πρὸς ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, ὡς εἶναι γνωστὸν, ὅτι ὑπὸ τὴν «ένωσιν» ὁ Πάπας Ρώμης ἐνόει τὴν ὑποταγὴν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τὴν Ρωμαϊκὴν. Ἦδη κατὰ τὸ 1580 ὁ Γρηγόριος εἶχεν ἀποστείλει εἰς ΚΠολιν τὸν Ἐπίσκοπον Πέτρον Cedulini, ὅστις ἐπεκοινῶνῃσε καὶ πρὸς τὸν Ἱερεμίαν β'. Τῷ 1573 ἱδρυσεν ὁ Γρηγόριος εἰδικὴν Ἐπιτροπὴν ἐν Ρώμῃ ἐκ τριῶν Καρδινάλιων καὶ τῷ 1578 τὴν Σχολὴν τοῦ ἁγ. Ἀθανασίου, ἀλλ' ἡ πρώτη ἐκεῖνη ἐπαφὴ πρὸς τὸν Πατριάρχην ΚΠόλεως οὐδὲν ἀπέδωκεν ἀποτέλεσμα. Ἐν τῇ μεταξὺ χρόνῳ διεξήχοντο αἱ γνωσταὶ διαπραγματεύσεις τοῦ Ἱερεμίου πρὸς τοὺς Διαμαρτυρομένους τῆς Τυβίγγης περὶ ἐνώσεως, οἱ δὲ περὶ τὸν Πάπαν Ρώμης Γρηγόριον ιγ' ἠθέλησαν νὰ ὠφεληθῶσιν ἐξ αὐτῶν. Παπικὸς ἀπεσταλμένος εἰς ΚΠολιν ὁ Livius Cellini προσέβη παρὰ τῷ Ἱερεμίᾳ β' εἰς τὰ πρῶτα διαδήματα περὶ ἀποδοχῆς τῆς Γρηγοριανῆς μεταρρυθμίσεως. Ὁ Cellini γράφας τὸ πρῶτον τῇ 28 Μαΐου 1582 πρὸς τὸν γνωστὸν καρδινάλιον Σιρλέτον, ἐπληροφῶρει ὅτι ὁ Πατριάρχης Ἱερεμίας ἠὺχαριστήθη ἐκ τῶν παπικῶν προτάσεων. Διὰ νέων γραμμάτων ἀπὸ 21 Ἰουνίου καὶ 7 Ἰουλίου 1582 ὁ Cellini πρὸς τὸν Σιρλέτον γράφων ἐπληροφῶρει ὅτι ὁ Πατριάρχης Ἱερεμίας

ἐμελλε ν' ἀποδεχθῆ τὴν Γρηγοριανὴν μεταρρυθμίσιν τοῦ ἡμερολογίου, καὶ ὅτι συνήντα δυσκολίας περὶ τὴν ἐφαρμογὴν, ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1582, ὡς ὤρισεν ὁ Πάππς. Ταυτοχρόνως ἐγίνοντο καὶ ἀπὸ Ἑνετίας παρὰ τῶν Ἑλλήνων, διὰ τοῦ Φιλαδελφείας Γαβριὴλ Σεδῆρου αἰ γνωσταὶ προτάσεις περὶ ἀποδοχῆς τῆς Γρηγοριανῆς μεταρρυθμίσεως. Ὁ Ἱερεμίας δ' ὑπεδείκνυε τὰ σχετικῶς πρὸς τὴν διόρθωσιν τοῦ Πασχαλλοῦ γραφόμενα ἐν τῷ Συντάγματι τοῦ Ματθαίου Βλαστάρεως, ἕτινα διεβίβαζεν εἰς Ρώμην ὁ Cellini. Ἡ ἐλπίς ὁμως τούτου διεφύεσθη. Διότι ὁ Ἱερεμίας δ' δὲν ἀπεδέχθη τὴν μεταρρυθμίσιν, καίτοι ἐπενέδησαν καὶ οἱ ἐν ΚΠόλει ἀντιπρόσωποι τῆς Ἑνετίας. Ὁ Πατριάρχης Ἱερεμίας ἀπέστειλε καὶ πρὸς τὸν Γαβριὴλ Σεδῆρον τὸ Σύνταγμα τοῦ Ματθαίου Βλαστάρεως, ἵνα ἴδῃ τὰ ἐξ αὐτοῦ προκύπτοντα κωλύματα πρὸς ἐφαρμογὴν τῆς προτεινομένης μεταρρυθμίσεως. Τὸν Πατριάρχην κατέστησε διστακτικὸν καὶ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ ἐν Ἀγκῶνι ὀρθόδοξοι Ἕλληνες ἐπιέζοντο ὑπὸ τοῦ λατινοῦ Ἐπισκόπου ἀναγκάζοντος αὐτοὺς ἵνα τελῶσι τὴν θείαν Εὐχαριστίαν δι' ἄζύμου ἄρτου καὶ κατηγοροῦντος αὐτοὺς ὡς κακῶς χρωμένους τῷ ἁγίῳ Μύρῳ καὶ τῷ Βαπτίσματι.

Ὁ αἰδ. Hofmann δημοσιεύει πρὸς πίστωσιν τῶν ἀνωτέρω ἐκ τοῦ Ἀρχείου τοῦ Βυτικανοῦ τρεῖς ἐπιστολάς τοῦ Cellini πρὸς τὸν Καρδινάλιον Σιρλέτον ἀπὸ 28 Μαΐου 1582, ἀπὸ 7 Ἰουλίου 1582 καὶ ἀπὸ 21 Ἰουλίου 1582 ἐκ ΚΠόλεως. Ὡσαύτως ἐκ τοῦ αὐτοῦ Ἀρχείου δημοσιεύει δύο ἐπιστολάς τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου δ' ἀπὸ Ἰουλίου 1582 καὶ ἀπὸ Ἰουνίου 1583 (σελ. 233—241) τὴν μὲν πρὸς τὸν Γαβριὴλ Σεδῆρον, τὴν δὲ πρὸς τὸν Πάππαν Ρώμης Γρηγόριον ιγ'. ἐπιγράφων αὐτὴν «Τῷ μκαριωτάτῳ δεσπότη, τῷ πάπᾳ κυρίῳ Γρηγορίῳ ιγ'. ἄκρω ἀρχιερεὶ ἀξιωτάτῳ». Μετὰ πάροδον τοσούτων αἰῶνων πρώτην φοράν Πατριάρχης ΚΠόλεως ἐπεκοινώνει διὰ γράμματος πρὸς τὸν Πάππαν Ρώμης.

Αἱ ἀνωτέρω λεπτομέρειαί: τὸ πρῶτον οὖν καθίστανται γνωσταὶ ἐκ τῆς πραγματείας τοῦ αἰδ. Hofmann, ὅστις μετ' αὐτὰς διηγεῖται τὴν γνωστὴν παρὰ τοῦ Γρηγορίου ιγ'. εἰς ΚΠολιν ἀποστολὴν τοῦ Μιχαὴλ Ἐπαρχοῦ καὶ Ἰωάννου Βοναφέως διὰ τὸ ζήτημα τοῦ ἡμερολογίου. Αἱ πρὸς τοὺς Διαμαρτυρομένους διαπραγματεύσεις περὶ ἐνώσεως ἀπετύχαινον. Ὁ Στανισλαῦος Σοκολόβιος († 1593) ἐφημέριος τοῦ Βασιλέως τῆς Πολωνίας Στεφάνου Βατορίου (1574—1586) προμηθευθεὶς ἐκ ΚΠόλεως τὴν πρώτην ἀπόκρισιν τοῦ Ἱερεμίου πρὸς τοὺς Διαμαρτυρομένους ἔσπευσε νὰ δημοσιεύῃ αὐτὴν ἐν Κρακεβίῳ τῷ 1582. Ὁ δὲ Πάππς Γρηγόριος ιγ'. ἐν τῇ ἐπιστολῇ, ἣν ἔδωκε πρὸς τὸν Μιχαὴλ Ἐπαρχον καὶ Ἰωάννην Βοναφέα, συνέχαιρε τῷ Πατριάρχῃ Ἱερεμίᾳ ἐπὶ τῇ ἀποκρούσει τοῦ Προτεσταντισμοῦ. Οἱ Ἕλληνες ἀπεσταλμένοι ἐπέδωκαν τὴν ἐπιστολὴν μετὰ δώρων τοῦ Πάππα, ὁ δὲ Πατριάρχης ἀπήντησεν εὐχαριστῶν καὶ διὰ τὴν ἐπιστολὴν καὶ διὰ «δισσὰ καὶ σεπτὰ δῶρα» ἀνταπέστειλε δὲ ἱερά

λείψανα, «δάκτυλον τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσσοστόμου καὶ χεῖρα ἐντελῆ τοῦ δισιομάρτυρος Ἀνδρέου τοῦ ἐν τῇ Κρήσει». Περὶ τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ ἡμερολογίου ἐδήλου δι' ἑκείνην ἀρχὴν μὲν ἀπεδέχετο αὐτὴν ἐξήτει δὲ προθεσίαν δύο ἐτῶν πρὸς ἐφαρμογὴν τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἡ ἀπάντησις τοῦ Ἱερεμίου ἔχει ἤδη δημοσιευθεῖ ὑπὸ τοῦ Schei-
strate (Acta orientalis ecclesiae, I, 249—252) τοῦ E. Le-
grand (Bibliographie hellénique XV et XVI siècles I,
377, 378) τοῦ ἀρχιμανδρίτου Ἀνδρονίκου Δημητρακοπού-
λου, (Προσθήκαι καὶ Διορθώσεις εἰς τὴν Νεοελληνικὴν Φιλολογίαν Κ.
Σάθα, ἐν Τεργέστη 1872, σ. 17. 18) ἡμφισθητήθη δὲ ἡ γνησιότης αὐτῆς
παρὰ Κ. Σάθα (Σχεδιάσμα περὶ τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμία β'. σ. οα'.
ἐξ.) διότι ἡ ἐπιστολὴ φέρεται χρονολογίαν «μηνὶ αὐγούστῳ Ἰνδικτιῶνος
β'». — αὐγούστου τοῦ 1574 ὅτε εὐδεις λόγος ἐγένετο περὶ τοῦ ἡμερολο-
γίου ἢ αὐγούστου τοῦ 1584 ὅτε δὲν ἐξῆ ὁ Πατριάρχης Ἱερεμίας) καὶ
δι' ἄλλους λόγους. Ὁ μακαρίτης Ἀνδρόνικος Δημητρακόπουλος διώρ-
θωσε τὴν χρονολογίαν εἰς «μηνὶ αὐγούστου Ἰνδικτιῶνος ιβ'». φρονῶν ὅτι
ἡ ἀπάντησις ἐγράφη κατ' αὐγούστον τοῦ 1584. Ἀλλὰ τότε ὁ Πατριάρ-
χης ἦτο ἐξόριστος. Διὰ τοὺς λόγους τούτους καὶ ἡμεῖς δὲν ἐδέχθημεν
τὴν γνησιότητα τῆς ἀπαντήσεως τοῦ Ἱερεμίου. Ἀλλ' ὁ G. Hofmann
δημοσιεύει ἐκ τῶν Ἀρχείων τοῦ Βατικανοῦ φωτογραφικὸν ἀποτύπωμα
καὶ τὸ κείμενον τῆς ἀπαντήσεως, ἐξ οὗ καταφαίνεται ὅτι ἡ χρονολο-
γία εἶναι «ἐν μηνὶ αὐγούστου Ἰνδικτιῶνος ια'». καὶ ὅτι καὶ ἄλλα σφάλ-
ματα περιέχει τὸ μέχρι τοῦδε παρ' ἄλλων δημοσιευθὲν κείμενον. Ἡ χρο-
νολογία συμπίπτει πρὸς τὸν αὐγούστον τοῦ 1583. Δευτέραν ἐπιστολὴν
αὐθημερὸν ἔγραψεν ὁ Πατριάρχης πρὸς τὸν Γρηγόριον συστατήριον ὑπὲρ
τοῦ Ἰωάννου Βοναφέως καὶ εὐχαριστήριον διὰ τὴν πρὸς τοὺς Ἕλληνας
ἐνδεικνυομένην εὐνοίαν τοῦ Πάπα, τρίτην δὲ ἐπιστολὴν ἔγραψεν ὁ Πα-
τριάρχης πρὸς τὸν φιλέλληνα Καρδινάλιον Σιρλέτον, ὃν ἠὲ χαρίζεται δι'
ὑπέμνημα σταλὲν παρ' αὐτοῦ περὶ τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ ἡμερολογίου
καὶ διὰ τὴν πρὸς τοὺς Ἕλληνας προστασίαν καὶ ἀγάπην. Ἐκτὸς τῶν
ἐπιστολῶν τούτων ὁ G. Hofmann δημοσιεύει ἐπιστολὴν τοῦ Ἱερεμίου
β' πρὸς τὸν Βασιλέα τῆς Γαλλίας Ἑρρίκον γ'. Γαλλιστὶ εὐχαρστή-
ριον διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἡγεμόνος Βλαχίας. Ἐν τῇ ἀπαντήσει
αὐτοῦ ὁ Ἱερεμίας β' πρὸς Γρηγόριον ιγ' ἔγραψε περὶ τοῦ ἡμερολογίου
«Περὶ δὲ τῆς διορθώσεως τοῦ ἱεροῦ καὶ παναγίου Πάσχα, ἣν ἂν μοι δι' εὐχῆς
ἡμᾶς ξυγγενέσθαι τοῖς ἐπισκεψάμενοις καλῶς καὶ καλῶς διαδεξαμένοις,
πρότερον ἢ νῦν μετὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τούτου καὶ τελεῖαν ἔκδοσιν, ὅτι καὶ
ἡ ἀποδοχὴ ἦν ἂν ἐτοιμοτέρα καὶ ἐλάσσων ὁ κίνδυνος. Εὖ γὰρ οἶδας, μα-
καριώτατε δέσποτα, τῶν ὑφ' ἡμῖν γενῶν τὸ πλῆθος τε καὶ διάφορον καὶ
τῶν ἡμῶν τυραννούντων τὸ θρασύ, ὧμόν τε καὶ ὑποπτικόν, καὶ ὅτι τὸ
μερικῶς διαδέχεσθαι τὴν διορθώσιν ακάνθαλον ἐργάζεται τοῖς λοιποῖς

Διὸ δέον ἐκρίναμεν κοινῶσαι μεθ' ἡσυχίας τὸ χρῆμα τοῖς ἡμετέροις τῶν ἀδελφῶν, ἀρχιεπισκόπων δηλαδὴ τινῶν καὶ μητροπολιτῶν σὺν τοῖς ὑφ' ἡμῖν ἀρχουσι τῶν πόρρω. Εἰσὶ γὰρ διεσπαρμένοι ἐν τε Οὐγκροβλαχίᾳ, Μολδοβλαχίᾳ, Λεχίᾳ, Ῥωσίᾳ, Ἰθηρίᾳ καὶ πολλοῖς ἄλλοις μέρεσι σχεδὸν νῦν ἀβάτοις διὰ τοὺς ἐνεστῶτας πολέμους. Καὶ ἵνα ταυτὶ τὸ θεάρεστον ἔργον ἐν μιᾷ παρὰ χριστιανοῖς γένηται πᾶσι (ὡσπερ καλῶς παρ' ἡμῶν ἐσκοπήθη καὶ ἀρεστὸν ἐφάνη) αἰτοῦμεν παρὰ τῆς μακαριότητός σου διαιτίαν¹, ἣτις ἔσται διορία τῆς κοινῆς περὶ τοῦ Πάσχα διορθώσεως, καὶ μέχρι ταύτης οὐδεμία γενέσθω παρενόχλησις τοῖς ἡμετέροις τῶν ἀδελφῶν τοῖς κατὰ τὸ παλαιὸν θύουσιν. Ἡμεῖς δὲ οὐδοτιοῦν κατοκνήσομεν² πάντα λίθον ἐπὶ τοῦτο κ νοῦντες, ὅπερ ἀκριβῶς διεληθόντες σὺν τοῖς κατὰ πνεῦμα υἱοῖς ἀμφοτέρων Μιχαήλου τοῦ Ἐπάρχου καὶ Ἰωάννου τοῦ Βοναφές (καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῆς αἰτηθείσης διορίας οὐκ ἀμελήσομεν σὺν τοῖς λοιποῖς ἐπισκέψασθαι)». Κατὰ ταῦτα δεχόμενος κατ' ἀρχὴν τὴν γενομένην μονομερῶς παρὰ τοῦ Πάπα μεταβολὴν ὑπέσχετο ἐντὸς διαιτίας νὰ ἐφαρμόσῃ αὐτήν, ἣρκει μόνον νὰ μὴ παρηνοχλοῦντο οἱ τηροῦντες τὸ παλαιὸν Πασχάλιον. Διὰ τοῦτο ὁ Ἱερεμίας δὲν ἐτήρησε τὴν ὑπόσχεσιν ταύτην; Διότι ἀμέσως ἀπεδείχθη ὅτι ἡ λατινικὴ Ἐκκλησία ἠθέλησε νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν ἡμερολογιακὴν μεταρρυθμίσιν διὰ προσηλυτευτικῶς σκοποῦς. Ὁ Ἱερεμίας ἠναγκάσθη νὰ καταδικάσῃ αὐτήν τὸ πρῶτον μετὰ τοῦ Σιλβέστρου Ἀλεξανδρείας, ὅτε δὲ κατὰ Μάρτιον τοῦ 1584 τὸ δεύτερον ὁ Γρηγόριος ιγ' ἀπέστειλεν εἰς ΚΠολιν τὸν Βοναφέα ὁ Ἱερεμίας εὐρίσκετο ἐν ἔξερσίᾳ.

Μετὰ πάροδον ἐτῶν τινῶν καὶ δὴ τῷ 1589 οἱ Διαμαρτυρόμενοι ἐπληροφόρησαν τὸν Ἱερεμίαν ὅτι ὁ Ἀντώνιος Ποσσεδίνος ἰησοῦτης διέδιδεν ὅτι ὁ Πατριάρχης ΚΠόλεως Ἱερεμίας β' ἐδέχθη τὴν Γρηγοριανὴν μεταρρυθμίσιν τοῦ ἡμερολογίου. Ὁ Πατριάρχης ἀπαντήσας κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1589 διὰ τοῦ Πατρῖου Ἰακώβου Μηλοῦτα διέψευσε τὴν διάδοσιν περὶ παραδοχῆς τῆς ἡμερολογιακῆς μεταρρυθμίσεως καὶ ἐψέξε δριμύτατα τὴν Λατινικὴν Ἐκκλησίαν ἰδίᾳ δὲ διὰ τὴν καινοτομίαν τοῦ Filioque (Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, Σχέσεις Ὀρθοδόξων καὶ Δικμαρτυρομένων ἀπὸ Ἱερεμίου β', μέχρι Κυρῶλλου Δουκάρως, Ἐν Ἱεροσολύμοις 1927, σ. 58.59).

Ὁ G. Hofmann παρατηρεῖ γενικῶς ἐν τῇ ἀνωτέρῳ πραγματείᾳ αὐτοῦ ὅτι ὁ Ἱερεμίας β' ἐστερεῖτο τάσεως πρὸς ἔνωσιν μετὰ τῆς Ρώμης.

Ἐφεξῆς ὑποδεικνύει ὅτι ὁ Μελέτιος Πηγᾶς μᾶλλον ἐχθρικῶς διέκειτο πρὸς πᾶσαν ἐνωτικὴν τάσιν, ἀφηγεῖται δὲ τὰς ἐν ΚΠόλει γνωστὰς ἐνεργείας τροφίμων τῆς Σχολῆς τοῦ ἁγ. Ἀθανασίου ἐν Ρώμῃ τοῦ Φραγκίσκου Κόκκου καὶ Νικηφόρου Μελισσηνοῦ παρὰ τοῖς Πατριάρχεις

1. διαιτίαν Vat. Gr. 2124.

2. κατοκνήσομεν Vat. Gr. 2124.

Ραφαήλ β'. Νεοφύτω β'. καὶ Τιμοθέω β'. καὶ δημοσεύει ἀλληλογραφίαν τοῦ Πατριάρχου Νεοφύτου ε'. καὶ τοῦ Πάπ᾽ Παύλου ε'. ὧς καὶ ἄλλων σχετικὰ ἔγγραφα, ἐξ ὧν καταφαίνεται ὅτι ὁ Τιμόθεος β'. προσέκλινε πρὸς τὸν Παπισμὸν. Περαιτέρω παρατίθενται κείμενα ἀναφερόμενα εἰς τὰς πρὸς τὴν Ρώμην σχέσεις τοῦ Πατριάρχου Ἰωαννικίου β'. καὶ τῶν γνωστῶν Παύλου Λιγαρίδου καὶ Ἀθανασίου Ρήτορος, ἐκ τῶν κειμένων δὲ τοῦτων διαφωτίζονται καθέλευ αἱ σχέσεις πρὸς τὴν Ρώμην κατὰ τὸν 15. αἰῶνα.

Ἀποδεικνύεται δὲ ὅτι ἡ Ρώμη ἐκέρδιζεν ἐνίοτε ὀρισμένα ἄτομα, διὰ παντοίων μέσων καὶ πρὸ πάντων διὰ τῆς ἐπιμονῆς αὐτῆς, χωρὶς ὁμῶς νὰ δυνήθῃ νὰ παραγάγῃ σοβαρὰν ἐνωτικὴν κίνησιν. Τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι δὲν ἐστηρίζετο ἡ ἔνωσις ἐπὶ τῆς ἀληθοῦς αὐτῆς δάσεως καὶ ὅτι δὲν ἐζητεῖτο πραγματικὴ ἔνωσις ἀλλὰ μᾶλλον ὑποταγή.

† Ο ΑΘΗΝΩΝ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

Clemens Kopp *Glaube und Sacramente der Koptischen Kirche*, Roma (*Orientalia Christiana*, 75) 1932. Ὁ συγγραφεὺς τῆς παρούσης πραγματείας, ἐπισκεφθεὶς κατὰ τὰ ἔτη 1928 καὶ 1930, τὸ Κάιρον ἐμελέτησε τὴν σύγχρονον διδασκαλίαν καὶ τὴν τελετουργίαν τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας. Τῆς πραγματείας προτάσσεται πλουσία βιβλιογραφία καὶ μετὰ γενικὴν ἐπισκόπησιν τῆς ἱστορίας καὶ τῆς παρουσίας καταστάσεως τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας ἐκτίθεται ἐν αὐτῇ γενικῶς ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας ταύτης ὁ Μονοφυσιτισμὸς, καὶ αἱ σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὸν Παπισμὸν, εἶτα δ' ἐξετάζονται λεπτομερῶς τὰ Μυστήρια ἐν τῇ Κοπτικῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ὁ τρόπος τῆς τελέσεως ἐκάστου αὐτῶν. Ὁ σ. δέχεται μὲν ὅτι Μάρκος τις ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον ἐν Αἰγύπτῳ, ἀλλ' ἀμφισβᾷ ἂν οὗτος ὑπῆρξεν ὁ Εὐαγγελιστὴς Μάρκος, ὁ συγγενὴς τοῦ Βαρνάβα καὶ συνεδὸς τοῦ Παύλου, καίτοι δὲν ἀποκρούει ἐντελῶς τὴν παράδοσιν καθ' ἣν καὶ ὁ Ἀπ. Πέτρος ἐκήρυξεν ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ἐπομένως δέχεται ὅτι ἡ Αἰγυπτιακὴ Ἐκκλησία ὑπῆρξεν «la primogenita della Chiesa Romana». Ὁ σ. δὲν διστάζει νὰ δεχθῇ καὶ τινὰς κοπτικὰς μύθους ὡς ἱστορικὰ γεγονότα, ὡς λ. χ. τὸ ἔτι ἐπὶ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ ἐφονεύθησαν 300.000 μονοφυσῖται διὰ τὴν ἐμμονὴν αὐτῶν ἐν τῇ πίστει! Λίαν ἐνδιαφερούσας πληροφορίας προσάγει ὁ σ. περὶ τῶν γνωμῶν τῶν Κοπτῶν θεολόγων ὡς πρὸς τὸ περιμάχητον Παπικὸν πρωτεῖον ἔπερ ἀποκρούει ἡ Κοπτικὴ Ἐκκλησία, ἀλλὰ καὶ ἐν γενεὶ ἡ ὅλη πραγματεία διὰ τῆς ἐκθέσεως τῶν τελετουργιῶν τῆς Ἐκκλησίας ταύτης εἶναι ἀξία πάσης προσοχῆς.

Δημ. Πάλα Ἐγγάρατος *Εἰκονογραφικὴ πλάξ τοῦ Βυζ. Μουσείου Ἀθηνῶν* (Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Ἡ'. τόμου τῆς Ἐπετηρίδος τῆς Ἐταιρείας τῶν Βυζαντινῶν σπουδῶν) Ἐν Ἀθήναις 1931.

Μ. Γ. Γεδεῶν, Ὁ χαρκατῆρ τοῦ Βυζαντινοῦ ἀγῶνος δικαιοῦμενος (Ἐκ τοῦ «Ἱεροῦ Συνδέσμου») Ἐν Ἀθήναις 1931.

Δημ. Σ. Μπαλάνου Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου, Κωνσταντίνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων, Ἐν Ἀθήναις 1932. Δημοσιευ-

θεῖσα τὸ πρῶτον ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ ἢ μικρὰ ἀλλὰ περιεκτικῇ αὕτῃ μονογραφίᾳ περιλαμβάνει τὰ κατὰ τὸν εἶον τῶ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου, τὴν ἐκπαιδευτικὴν καὶ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν δρᾶσιν καὶ τὰ συγγράμματα αὐτοῦ τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ τὰ φιλολογικά.

Μ. Γεδεών, Κληρικῶν προνομία καὶ τιμαὶ κοσμικαί. Εἰκασίαι καὶ κρίσεις (Ἐκ τοῦ «Ἱεροῦ Συνδέσμου») Ἐν Ἀθήναις 1931. Ὁ Μέγας Χαρτοφύλαξ καὶ Χρονογράφος τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃς Ἐκκλησίας δημοσιεύει ἐν τῷ ἀνωτέρῳ τεύχει σπουδαίαν ἀνακοίνωσιν αὐτοῦ, γενομένην ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ Ἀθηνῶν, ἐξετάζει δ' ἐν αὐτῇ διαφόρους τίτλους τῶν κληρικῶν, οἷον «τόπον ἐπέχων», «ὑπέρτιμος», τὰ λεγόμενα προνόμια τοῦ μητροπολίτου Ἡρακλείας ὡς καὶ ἄλλων μητροπολιτῶν, καὶ κληρικῶν τοὺς διαφόρους τίτλους, τὰ ἄμφια καὶ τὰς ἀμφίσεις καὶ ἄλλα.

Joseph Wilpert, *Erlebnisse und Ergebnisse im Dienste der Christlichen Archäologie Freiburg im B 1930.*

Γερβασίου Μητροπολίτου Ἀλεξανδρουπόλεως, Ἀντιχλιαστικά, ἦτοι αἱ ἐξ Ἀμερικῆς χλιαστικαὶ δοξασίαι καὶ αἱ συναφεῖς ἄλλαι κακοδοξίαι. Γ. Φ. Ρώδενφορδ, ἀναλυόμεναι καὶ ἀνασκευαζόμεναι, Ἐν Ἀλεξανδρουπόλει 1931. Ἀρίστη πραγματεία ἀπολογητικῆ ἀναίρουσα τὰς κακοδοξίας τῶν χλιαστῶν, ἰδίᾳ δὲ τοῦ Ρώδενφορδ.

Ὀλυμπίου Κατσιούλα, Ἡ θεία Εὐχαριστία ὡς θυσία, Ἐν Ἀθήναις 1931. Ὁ κ. Κατσιούλας διδάκτωρ τοῦ Ἀθηνῆσι Πανεπιστημίου ἐν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ ἀνέλαβε νὰ ἐξετάσῃ ἐν τῶν δυσχερεστάτων ζητημάτων τῆς Δογματικῆς, καὶ διεξῆλθε μὲν αὐτὸ κατ' ἀρχὴν ἐπιτυχῶς. Ἀλλ' ἐπεξετάθη ἴσως ὑπὲρ τὸ δέον εἰς προεισαγωγικά καὶ σχετικὰ ζητήματα, οἷον περὶ τῆς θυσίας γενικῶς (σ. 5—73) περὶ τῶν μυστηριακῶν θρησκειῶν τῆς ἀρχαιότητος (σ. 263—275). Εἰς τὸ κύριον θέμα ἀφιέρωσε δύο κεφάλαια περὶ τῆς θυσίας τῆς θείας Εὐχαριστίας (σ. 83—100) ἐν κεφάλαιον περὶ τῆς θυσίας τῆς θείας Εὐχαριστίας κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν τριῶν πρώτων αἰῶνων (σ. 101—188) καὶ ἕτερον, πρωθυστερώς, περὶ τῆς θυσίας τῆς θείας Εὐχαριστίας κατὰ τὴν Ἀγ. Γραφήν (σ. 195—248), τὸ δὲ τελευταῖον θ' κεφάλαιον ἀφιέρωσεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ζητήματος «Οὐσία τῆς θείας Εὐχαριστίας ὡς θυσίας» (σ. 277—350). Ἡ πραγματεία γενικῶς ἐξεταζομένη εἶναι ἐπιστημονικῶς συντεταγμένη καὶ ἐν πλήρει γνώσει τῆς σχετικῆς φιλολογίας, παρέχει δὲ λίαν ἱκανοποιητικὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐξεταζόμενον ζήτημα.

Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου ἅπαντα τὰ εὑρισκόμενα, τόμ. Ε'. Paris 1931. Συνεχίζεται ὑπὸ τοῦ Martin Jugie ἢ ὑπ' αὐτοῦ καὶ τῶν ἀειμνήστων Le Petit καὶ Ε. Σιδερίδου ἀρξαμένη ἐκδοσις τῶν συγγραμμάτων τοῦ Γενναδίου Σχολαρίου: Ἐν τῷ ἀνωτέρῳ Ε'. τόμῳ παρατίθεται ἢ ὑπὸ τούτου γενομένη μεταφράσις περιλήψεως τοῦ κατὰ Ἐθνικῶν συγγράμματος καὶ τοῦ πρώτου μέρους τοῦ σπουδαιότερου συγγράμματος τοῦ Θωμᾶ Ἀκουϊνάτου *Summa Theologica*.

Archbishop of Athens and all Greece, An unpublished correspondence, ἐν τῷ περιοδ. «The Church Quarterly Review», Edited by the Rev. Ph. Usher, London, vol. CXIII 1931 σ. 1—11. Μετὰ Ἐἰσαγωγὴν, τοῦ Μακ. Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου ἐν ἣ ἐκτίθεται ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἡ ἱστορία τῆς ἀποπειρας πρὸς ἔνωσιν τῶν Ἀγγλων Ἀνωμότων μετὰ τῶν Ὀρθοδόξων κατὰ τὸν 17^{ον} αἰῶνα, παρατίθενται ἐν μεταφράσει πέντε ἐπιστολαὶ τοῦ πρωτοστατήσαντος ἐν τῇ ἀποείρᾳ ἐκείνῃ Μητροπολίτου Θηβαΐδος Ἀρσενίου πρὸς τὸν Ἱεροσολύμων Πατριάρχην Χρυσάνθον κατὰ τὰ ἔτη 1722—1728. Τὰς ἐπιστολάς ταύτας ὁ Μακ. Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν εἶχεν ἀνεύρει ἐν τῷ Ἀρχεῖφ τοῦ ἐν ΚΠόλει Ἀγιοταφικῶς Μετοχίου καὶ ἐδημοσίευσε τὸ πρῶτον ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ «Ἀπόπειρα ἐνώσεως τῶν Ἀγγλων Ἀνωμότων μετὰ τῶν ὀρθοδόξων (1716-1725)». Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1917. Τὸ πρῶτον δὲ νῦν δημοσιεύονται καὶ ἐν Ἀγγλικῇ μεταφράσει, φιλοπονηθεῖση ὑπὸ τῆς κ. Εἰρήνης Ἀλιδιζάτου.

Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, Ὁ Χρυσάνθος Νοταρᾶς πρὸ τῆς ἀναρρήσεως αὐτοῦ εἰς τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον Ἱεροσολύμων, «Νέα Σιών» Ἱεροσολύμων, ΚΣΤ'. 1931, σ. 81-101. Ἐπὶ τῇ συμπληρώσει διακοσιετηρίδος τοῦ θανάτου τοῦ μεγάλου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Χρυσάνθου, ἐκτίθεται ἡ ζωὴ αὐτοῦ κατὰ τὸ πρὸ τῆς ἀναρρήσεως αὐτοῦ εἰς τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον στάδιον. Διότι ὁ Χρυσάνθος μετὰ τὴν λαμπρὰν αὐτοῦ μόρφωσιν, ὡς βοηθὸς τοῦ θεοῦ αὐτοῦ Δοσιθέου Ἱεροσολύμων, πρὶν ἢ διαδεχθῆαι τοῦτον ἀνέπτυξε μεγάλην δρᾶσιν καὶ ἐξεπλήρωσε διαφόρους ἐκκλησιαστικὰς ἀποστολάς, ἰδίως εἰς Ρωσσίαν.

Φιλαρέτου Βαφείδου, Μητροπολίτου Ἡρακλείας, ὁ ἱερός Χρυσόστομος καὶ ἡ δρᾶσις αὐτοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1931. Ὁ γνωστὸς ἐκ τῶν πολυαριθμῶν ἱστορικῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ Σεβ. μητροπολίτης Φιλάρετος Βαφείδης συντάξε τὴν ἀνωτέρω πραγματείαν, ἔχων μὲν ὡς ὑπόδειγμα τὴν πολυκροτὸν μονογραφίαν τοῦ A Neander, Der heilige Johann Chrysostomus ἀλλὰ στηριχθεὶς κυρίως ἐπὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Μεγάλου Πατρὸς καὶ Διδασκάλου τῆς Ἐκκλησίας ἁγ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου. Ἀναιρεῖ δ' ἐνιαχοῦ ἐσφαλμένας γνώμας τοῦ Neander. Ἐν τῇ ἐθέσει τῆς ζωῆς καὶ δράσεως τοῦ ἁγ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου ἀκολουθεῖ χρονολογικῶς τὰ διάφορα στάδια αὐτοῦ, ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ ἐν ΚΠόλει, καταλήγων εἰς τὴν ἐξορίαν καὶ τὸν μαρτυρικὸν αὐτοῦ θάνατον, ἐμφανίζει δὲ αὐτὸν τὸν Χρυσορρήμονα Διδάσκαλον διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ λόγων κινούμενον, δρῶντα, διδάσκοντα. Ἡ ἐπιλογὴ ἐκ τῶν ὁμιλιῶν αὐτοῦ εἶναι λίαν ἐπιτυχής, προσαρμολογούμενη πρὸς τὰ ἐκάστοτε ἀφηγούμενα.

Ὡς ἔτος τῆς γεννήσεως τοῦ ἁγ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου δέχεται ὁ Σεβασμ. συγγραφεὺς τὸ 347 (ὅπως ὁ Hermant, Tillemont, Montfaucon καὶ ἄλλοι) ἀλλ' ἕτεροι τὰ μεταξὺ τοῦ 334—347 ἔτη καὶ τέλος ἕτεροι τὸ ἔτος 354, προκύπτουν, ἄλλως τε, καὶ ἐξ ἐνδείξεων τῆς ἀφηγήσεως τοῦ Παλλαδίου Ἐλενουπόλεως. Τὰ κατὰ τὸ σχίσμα τῆς Ἀντιοχείας δὲν παρίστανται ἀκριβῶς (σ. 34). Ἡ διαίρεσις τῶν ὀρθοδόξων

τῆς Ἀντιοχείας εἰς τοὺς ταυτίζοντας τὸν ὄρον «ὕποστασις» πρὸς τὸ «πρόσωπον» καὶ ἀντιθέτως εἰς τοὺς ἐχομένους τῆς παλαιᾶς ἐννοίας τῆς λέξεως «ὕποστασις», σημαίνουσης τὴν «οὐσίαν», ἐγένετο μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Εὐσταθίου Ἀντιοχείας (330). Οἱ Ἀρειανοὶ ἐγκατέστησαν νέον Ἐπίσκοπον Ἀντιοχείας τὸν Εὐφρόνιον (332—333) ἀφ' οὗ ἀπεχωρίσθησαν οἱ Ὀρθόδοξοι ὑπὸ τὸν Παυλίνον, ὀνομασθέντες «Εὐσταθιανοὶ» ἢ καὶ «Παυλιανοί». Ὁ Ἀρειανίζων Ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας Λεόντιος (344—358) προσεπάθησε νὰ συγκρατήσῃ, ἠνωμένους τοὺς ὀρθοδόξους ὑφ' ἑαυτὸν, ἀλλὰ τότε ἀκριβῶς παρουσιάσθησαν οἱ δύο Πρεσβύτεροι Φλαβιανὸς καὶ Διοδώρος ὡς πνευματικοὶ ἡγέται τῶν ὀρθοδόξων. Οὗτοι δὲ ἀντέδρασαν κατὰ τοῦ Ἀρειανοῦ Εὐδόξου (358—360) μετὰ τὴν μετάθεσιν τοῦ ὁποίου ἐξελέγη ὁ Μελέτιος (360—381). Ἀλλὰ τούτων δὲν ἀνεγνώρισεν ἡ μερίς τῶν ὑπὸ τὸν Παυλίνον Εὐσταθιανῶν, ὡς προερχόμενον ἐκ τῶν ὁμοιουσιανῶν, ἐνῶ ἀνεγνώρισαν αὐτὸν πάντες οἱ λοιποὶ ὀρθόδοξοι. Μεταξὺ τούτων δέον νὰ καταλέξωμεν καὶ τὸν Ἰωάννην, διότι ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται πῶς ἐβαπτίσθη ὑπὸ τοῦ Μελετίου, ὃν ἐθαύμαζε καὶ ἐξύμνει. Ὁ Σεβ. Ἡρακλείας φαίνεται μᾶλλον ἀποδίδων τὸ σχίσμα τῆς Ἀντιοχείας εἰς πάθος κατὰ τοῦ Παυλίνου (σ. 142) φρονεῖ δὲ ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ ἐνωθῶσιν αἱ δύο μερίδες τῶν ὀρθοδόξων ὑπὸ τὸν Παυλίνον, ὡς πράγματι συνεβούλευεν ὁ ἅγ. Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μελετίου. Ἀλλὰ ὀρθῶς κρίνασα ἡ ἁγία Σύνοδος ἀπέκρουσε τὸν πεισμονα Παυλίνον, τὸν αὐτοχειροτονηθέντα Ἐπίσκοπον Ἀντιοχείας καὶ ἀποκρούσαντα οἰονδήποτε συμβιβασμὸν προταθέντα ὑπὸ τοῦ Μελετίου, ζῶντος ἐτι. Προφανῶς δὲ ὁ ἅγ. Ἰωάννης Χρυσόστομος ἦτο ἐναντίον τῆς σχισματικῆς μερίδος τῶν περὶ τὸν Παυλίνον, ἀπόδειξις δὲ τούτου εἶναι τὸ ὅτι ἐβαπτίσθη καὶ προεχειρίσθη ἀναγνώστης ὑπὸ τοῦ Μελετίου, ἐχρημάτισε μαθητῆς τοῦ Διοδώρου, ἐχειροτονήθη Διάκονος καὶ Πρεσβύτερος ὑπὸ τοῦ διαδεχθέντος τὸν Μελέτιον Φλαβιανοῦ. Ἐπομένως τὰ περὶ σχισματικῶν λεγόμενα ὑπ' αὐτοῦ ἀπηρυθύνοντο πρὸς τοὺς ὑπὸ τὸν Παυλίνον.

Κυρίως εἰπεῖν ὁ Σεβ. Ἡρακλείας ἐν τῇ ἀνωτέρῳ μονογραφίᾳ του δὲν σκοπεῖ ν' ἀφηγηθῇ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἅγ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, ἀλλὰ νὰ παράσχῃ μᾶλλον πιστὴν καὶ ἀπηρυθινωμένην τὴν λαμπρὰν εἰκόνα καὶ τὴν ὑπέροχον φυσιογνωμίαν τοῦ Μεγάλου Πατρὸς καὶ Διδασκάλου τῆς Ἐκκλησίας. Παρουσιάζει δὲ αὐτὸν ἑαυτὸν περιγράφοντα καὶ ἐξεικονίζοντα καὶ αὐτὸν διδάσκοντα διὰ τῆς συναρπαζούσης ἐὴν γλωττίας του. Ἡ μονογραφία ἐπομένως αὕτη ἀποτελεῖ ἀπάνθισμα ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ ἅγ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, τῶν ἐμλιῶν αὐτοῦ καὶ λόγων, ἐπέτυχε δὲ πλήρως τοῦ σκοποῦ δι' ὃν συνετάχθη. Ἐν τέλει τῆς πραγματείας παρατίθεται ἀναγραφὴ τῶν σπουδαιοτέρων ἔργων περὶ τοῦ ἅγ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, εἰς ἣν προσθέτομεν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου τὰς πραγματείας «Ὁ ἅγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος ὡς ρήτωρ καὶ διδάσκαλος, Ἐν Τεργέστη (Ἐκ τῆς «Ν. Ἡμέρας») 1898» καὶ «ὁ ἅγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος, Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ (Ἐκ τοῦ «Ἐκκλ. Φάρου») 1909.

Π. Ν. Τρεμπέλλα, Κατηχητικὴ ἢ ἱστορία καὶ θεωρία τῆς Κατη-

χήσεως, Ἀθήναι (Ἐκδόσεις Ἀδελφότητος θεολόγων Ἡ «Ζωή») 1931. Ὁ συγγραφεὺς τῆς πραγματείας ταύτης κ. Π. Τρεμπέλας παρασκευασμένος ὢν καὶ διὰ προγενεστέρων πραγματειῶν, ἰδίως τῆς Ὀμιλητικῆς, πρὸς τὴν συγκρότησιν αὐτῆς, ἠδυνήθη λίαν ἐπιτυχῶς νὰ παρουσιάσῃ ἐπιστημονικὴν ἔργασίαν σοδαρὰν καὶ ἀξίαν πάσης προσοχῆς. Μετὰ μακρὰν εἰσαγωγὴν ἐν ἣ ἐξετάζει ὁ σ. τὸν ὄρισμὸν τῆς Κατηχητικῆς, ὡς μαθήματος τῆς Πρακτικῆς λεγομένης Θεολογίας καὶ πάντων τῶν σχετικῶν πρὸς αὐτὴν, ἐν πρώτῳ μέρει ἐκτίθησι τὴν ἱστορίαν τῆς Κατηχητικῆς κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας, κατὰ τοὺς μέσους χρόνους, ἐν ταῖς ἐπὶ μέρους Ἐκκλησίαις καὶ ἐν ἀπάσαις ταῖς χώραις, ἐν δευτέρῳ δὲ μέρει τὴν Μεθοδολογίαν τῆς Κατηχητικῆς, ἥτοι τὰς θεμελιώδεις κατηχητικὰς ἀρχάς, τὴν μεθοδολογίαν τῆς κατηχητικῆς ὕλης, τὴν μεθοδολογίαν τῆς κατηχητικῆς διδασκαλίας, γενικὴν καὶ εἰδικὴν Μεθόδικὴν καὶ τέλος τὴν μέθοδον ἐν τῇ Κατηχητικῇ πράξει. Ὁ κ. Τρεμπέλας ἔχων ὑπ' ὄψει τὴν σπουδαιότεραν ἡμετέραν τε καὶ ξένην φιλολογίαν τῶν ἐξεταζομένων ἐν τῷ ἀνωτέρῳ ἔργῳ τοῦ ζητημάτων, πρὸ πάντων δὲ κεκτημένος θαθεῖαν γνῶσιν τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ ἐμπορούμενος τοῦ πνεύματος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἀλλὰ ταυτοχρόνως κατέχων ἤδη σπουδαίαν κατηχητικὴν καὶ παιδαγωγικὴν παῖτραν, μετὰ ἱεροῦ δ' ἐνθουσιασμοῦ διεξάγων τὸ ἔργον τῆς διακονίας τοῦ θεοῦ λόγου, ἠδυνήθη νὰ καταρτίσῃ ὡς ἀριστα τὴν προκειμένην πραγματείαν καὶ νὰ διατυπώσῃ ἐν αὐτῇ, κατὰ τὸ δυνατόν, τελειῶς καὶ σαφῶς τὰ ἐξεταζόμενα θέματα. Ἐν τέλει τῆς ἀρίστης πραγματείας τοῦ ταύτης προβάλλει ὡς πρότυπον Κατηχητοῦ αὐτὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ἐνσαρκουῦντα κατὰ τρόπον μοναδικὸν τὸ Ἰδεῶδες.

Aimé Puech, Histoire de la Littérature grecque chrétienne, tom. III, Paris 1930. Διὰ τοῦ τόμου τούτου συμπληροῦ τὸ ὅλον ἔργον τοῦ δ' Aimé Puech, ἔργον μᾶλλον φιλολογικὸν ἢ θεολογικόν. Μετὰ εἰσαγωγὴν περὶ τῆς σχέσεως τῆς χριστιανικῆς πρὸς τὴν ἔθνικὴν φιλολογίαν τοῦ δ' αἰῶνος, ἐκτίθεται ἡ ἱστορία τῆς χριστιανικῆς φιλολογίας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἀλεξανδρείας μέχρι τοῦ Διδύμου τοῦ τυφλοῦ. Εἴτα ἐξετάζονται ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας καὶ οἱ προσκείμενοι αὐτῷ, οἱ τρεῖς Καππαδόκες, οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης κατὰ τὸν δ' αἰῶνα καὶ ἄλλοι τῆς Μικρασίας κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν.

Γ. Σωτηρίου, Αἱ Χριστιανικαὶ Θῆβαι τῆς Θεσσαλίας καὶ αἱ παλαιοχριστιανικαὶ Βασιλικαὶ τῆς Ἑλλάδος, Ἐν Ἀθήναις 1931. Ὁ καθηγητὴς τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, Ἀκαδημαϊκὸς καὶ Διευθυντὴς τοῦ Βυζ. Μουσείου κ. Σωτηρίου ἐν τῇ ἀνωτέρῳ πραγματεία αὐτοῦ περιγράφει τὰ χριστιανικὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα τῶν Θεσσαλικῶν Θηβῶν (Νέας Ἀγχιάλου). Ἡ πόλις αὕτη ἤμισε κατὰ τοὺς πρώτους Χριστιανικοὺς αἰῶνας καλουμένης πρότερον Πύρασος. Κατὰ τὴν Α'. Οἰκουμένην Σύνοδον παρέστη καὶ ὁ Ἐπίσκοπος Θηβῶν Κλεόνικος, τελευταῖος δ' Ἐπίσκοπος ἀναφέρεται ὁ Ἀδριανός, ἀκμάσας ἐπὶ τοῦ Βασιλέως Μαυρικίου († 602). Τὰ λαμπρὰ δὲ Χριστιανικὰ μνημεῖα τῆς πόλεως μαρτυροῦσι τὴν ἀκμὴν τοῦ Χρι-

στιανικοῦ βίου ἐν αὐτῇ. Κατὰ τὸν ζ'. αἰῶνα ἡ πόλις κατεστράφη. Ὁ κ. Σωτηρίου παρέχει λεπτομερεστάτην περιγραφὴν τῶν γενομένων ἐν Θήβαις ἀνασκαφῶν καὶ τῶν εὑρεθέντων μνημείων, μετὰ σχετικῶν πολυαριθμῶν εἰκόνων καὶ πινάκων. Ἐν δευτέρῳ μέρει τῆς πραγματείας περιγράφει τὰς παλαιοχριστιανικὰς Βασιλικὰς τῆς Ἑλλάδος μετὰ εἰσαγωγὴν περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ πολιτικῆς καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους. Συνάγει δὲ τὰ ἐξῆς σπουδαῖα συμπεράσματα:

1. Αἱ παλαιοχριστιανικαὶ βασιλικαὶ τῆς Ἑλλάδος ὡς πρὸς τὴν καθόλου ἀρχιτεκτονικὴν των (καθὼς καὶ ὡς πρὸς τὸν γλυπτικὸν των διάκοσμον) διατηροῦσι μέχρι τοῦ βου αἰῶνος καθαρώτερον ἄλλων χωρῶν τὰ ἑλληνικὰς μορφάς, τοὺς χαρακτῆρας δηλονότι τῆς πρώτης ἐποχῆς [ἐξέχουσαν ἡμικυκλικὴν ἀψίδα, ὑπερῶα, αἶθρια, πρόφυλα] καὶ μόνον εἰς τοὺς μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν χρόνους ἀπομακρύνονται βαθμηδὸν τῶν ἀρχαίων τύπων.

2. Ἡ ἡπειρωτικὴ Ἑλλάς καὶ αἱ ἑλληνικαὶ νῆσοι ἀνέπτυξαν—ἐντὸς τοῦ πλαισίου πάντοτε τῆς παλαιοχριστιανικῆς τέχνης—ἀξιόλογον ἐνδιαίαν τέχνην ἔχουσαν εἰς ἱκανὰ σημεῖα ἰδίους χαρακτῆρας [τοὺς ἀδιαιτέρους νάρθηκας, τὰ τρίστυπα αἶθρια, τὴν τοιχοδομίαν κ. ἄ.].

Τὰς βασιλικὰς τῆς Ἑλλάδος συνδέουσι θεβαίως πολλαὶ ὁμοιότητες πρὸς τὰς συγχρόνως ἀνεγερθεῖσας ἑλληνιστικὰς βασιλικὰς τῆς Αἰγύπτου, Παλαιστίνης καὶ Ἰταλίας, τὴν μεγαλύτεραν ἐν τούτοις συγγένειαν ἔχουσιν αὐταὶ πρὸς τὰς βασιλικὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν παραλίω τῆς Μ. Ἀσίας, πολλὰ ἐκ τῶν σφριζόμενων εἰσέτι παλαιοχριστιανικῶν κέντρων τῆς ὁποίας παρέχουσιν ἀκόμη εὐρὺ στάδιον ἐρεῦνης.

Αἱ μεταξὺ τῶν ἑλλαδικῶν καὶ ἑλληνιστικῶν μικρασιατικῶν βασιλικῶν διαφοραὶ εἶναι ἐλάχισται καὶ δεινύουσιν εἰς ἡμᾶς τὴν στενὴν ὁμογένειαν τῶν χωρῶν τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἀπτῶν τῆς δυτικῆς Μικρᾶς Ἀσίας κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐποχὴν. Ἡ συγγένεια αὕτη τῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος, Κωνσταντινουπόλεως καὶ Μικρᾶς Ἀσίας κατὰ τὴν πρώτην ἐποχὴν δὲν εἶναι θεβαίως νέον τι διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἀλλ' ἦδη διὰ τοῦ νέου τούτου κατὰ τὸ πλεῖστον ὀλικῶ αἱ σχέσεις αὐταὶ καθίσταται ἐναργέστεραι, ἡ δὲ ἐξέλιξις τῶν τύπων ἀμοιβαίως συμπληροῦται.

3. Αἱ ἑλληνικαὶ βασιλικαὶ εἶναι ἀξιολογωτάτη συμβολὴ καὶ εἰς τὸ πρόβλημα τῆς διαμορφώσεως τοῦ ἱεροῦ βήματος, ἧτις συνεβάδισε πάντοτε πρὸς τὴν βαθμιαίαν διαμόρφωσιν τῆς χριστιανικῆς λατρείας καὶ ἰδιαιτέρως τῆς Θείας Λειτουργίας.

Ἄν καὶ συγκρίσεις τῶν ἱερατείων τῶν βασιλικῶν τῆς Ἑλλάδος πρὸς ἕτερα σύγχρονα μνημεῖα ἄλλων τόπων εἶναι σήμερον δύσκολος, καθόσον δὲν ἔχουσιν εἰσέτι καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης πολλὰ τῶν παλαιοχριστιανικῶν μνημείων ἐρευνηθῆ, δυνάμεθα ἐν τούτοις νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἡ παρατηρουμένη ποικιλία εἰς τὴν μορφήν ἱερατείου τῶν ἑλληνικῶν βασιλικῶν θὰ συντελέσῃ μεγάλως εἰς τὴν πληρεστέραν κατανόησιν τῆς κατὰ τὸν 4ον καὶ 5ον αἰῶνα γενομένης διαμορφώσεως

τῆς χριστιανικῆς λατρείας, ὡς καὶ τῆς ἀποκρυσταλλώσεως αὐτῆς κατὰ τὸν βον αἰῶνα, ὅποτε πράγματι παρατηρεῖται. ὅτι ἄρχεται νὰ ἐπικρατῇ ἡ ὁμοιομορφία εἰς τὰ μέρη τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ.

Αἱ ἑλληνικαὶ χώραι, λέγει ὁ κ. Σωτηρίου, πρέπει τοῦ λοιποῦ νὰ συμπεριληφθῶσι μεταξὺ τῶν ἀκμαζουσῶν ἐπαρχιῶν τῆς παλαιοχριστιανικῆς ἐποχῆς καὶ δύναται ἡ τέχνη των νὰ τεθῆ παραλλήλως πρὸς τὴν τέχνην τὴν ἀναπτυχθεῖσαν ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς τὰς λοιπὰς ἐπαρχίας τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ δυτικοῦ Κράτους. Αἱ χριστιανικαὶ βασιλικαὶ τῆς Ἑλλάδος, αἱ πλεῖστοι τῶν ἐποίων εἶναι ἐπιβλητικὰ κτίσματα, πλουσιώτατα διακεκοσμημένα καὶ δι' ἔργων γλυπτικῆς καὶ ζωγραφικῆς, ὡς δεικνύουσι τὰ γλυπτικά των λείψανα καὶ τὰ ψηφιδωτὰ των δάπεδα, περιβαλλόμενοι συνήθως καὶ ὑπὸ πολλῶν προσκτισμάτων [δοπιστηρίων, σκευοφυλακίων, κατηχευμενείων, λουτρῶν κ. ἄ.] εἶναι μαρτύρια τῆς μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ καλλιτεχνικῆς ἀκμῆς καὶ τῆς σημασίας καὶ τῆς δράσεως τῆς μεγάλης ἀποστολικῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Zeitschrift für die Neutest. Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche, herausg. von H. Lietzmann u. W. Eltester. — Ἐξεδόθη τὸ ὑπ' ἀριθ. 34 τεῦχος τοῦ ἱερακοστοῦ τόμου περιέχον τὰ ἑξῆς. Τὸ ἱστορικὸν πρόβλημα τῆς ἱστορίας τῶν παθῶν τοῦ Κυρίου (ὑπὸ Μ. Dibelius). Τὸ δίκαιωμα τῆς θανατικῆς ποινῆς τοῦ Μ. Συνεδρίου (F. Büchsel). Παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς δίκης τοῦ Ἰησοῦ (H. Lietzmann). Ἀγγελοφάνιας περὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου (H. Windisch). Ἔρευναὶ περὶ Διοδώρου τοῦ Ταρσοῦ (R. Abramowski). Ὁ Παῦλος καὶ οἱ ῥαββίνοι (A. Marmorstein). Τὰ νεώτατα βιβλικά εἶδη ἡματα ἐν Αἰγύπτῳ (C. Schmidt), Τελῶναι καὶ ἁμαρτωλοὶ (J. Jeremias), Ὁ πολλὸς καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ Ἰωάννου ἐν Πραξ. ιη' 24—ιθ' 6' (H. Preisker). Ὁ ἐνταφιασμὸς τοῦ Ἰησοῦ (O. Holtzmann), σημειώματα κλπ.

Orient und Occident, Blätter für Theologie u. Soziologie in Verbindung mit N. Berdjajew, herausgegeben von Fritz Lieb u. P. Schütz. Ἐξεδόθη τὸ ὑπ' ἀριθ. 7 τεῦχος περιέχον τὰς ἑξῆς πραγματείας. F. Dostojewski, Συζητήσεις μετὰ τοῦ διαφωτισμοῦ (Aufklärung) M. Artemiev, Ὑπόγειος φιλολογία ἐν τῇ σημερινῇ Ρωσίᾳ. G. Fedotow, Ἡ νέα Ρωσσία, χρονικὰ (Ἡ ὥσσο. ἐκκλησία ἀπὸ τοῦ 1917), βιβλιογραφίαν κλπ.

Τοῦ αὐτοῦ περιοδικοῦ ἔξεδόθη τὸ ὑπ' ἀριθ. 8 τεῦχος περιέχον τὰ ἑξῆς. E. Reischer, Δυτικοανατολικὸς χιλιασμὸς, M. Kaubisch, Τὸ μεσαῖον εὐρωπ. κράτος, K. Brzowska, Ἐλευθερία καὶ ἀναγκαιότης, χρονικὰ, βιβλιογραφίαν κλπ.

Ἐπίσης ἔξεδόθη τὸ ὑπ' ἀριθ. 9 τεῦχος περιέχον N. Berdjajew, Ἡ θρησκευτικὴ σημασία τοῦ Μπολσεβισμού M. Kulmann, Ἡ ἀντιθρησκευτικὴ νομοθεσία τῆς ἐνώ εως τῶν Σοβιέτ ἀπὸ τοῦ 1929. F. Sterun, Ἡ θρησκευτικὴ σημασία τῆς ὀσσοικῆς ἐπαναστάσεως. P. Schütz, Ὁ νεώτερος πρῶσσοισμὸς καὶ ὁ ὀσσοαλισμὸς τῆς Ἀνατολῆς, χρονικὰ βιβλιογραφίαν κλπ.